

Γιατί ένα τέτοιο Συμπόσιο WHY SUCH A SYMPOSIUM olympias.uoi.gr/32635 & [doi:heal.uoi.12442](https://doi.org/10.12442/heal.uoi.12442)
Ο δρόμος ως το Συμπόσιο TOWARDS THE SYMPOSIUM olympias.uoi.gr/32632 & [doi:heal.uoi.12439](https://doi.org/10.12439/heal.uoi.12439)
Πρόγραμμα PROGRAM olympias.uoi.gr/32633 & [doi:heal.uoi.12440](https://doi.org/10.12440/heal.uoi.12440)
Ομιλίες ORAL PRESENTATIONS (121 βίντεο/videos) <https://www.youtube.com/@1-706/videos>
ΠΡΑΚΤΙΚΑ PROCEEDINGS olympias.uoi.gr/32634 & [doi:heal.uoi.12441](https://doi.org/10.12441/heal.uoi.12441)
Απολογισμός: Ήμουν κι εγώ εκεί! REPORT: I WAS THERE! olympias.uoi.gr/33342 & [doi:heal.uoi.13058](https://doi.org/10.13058/heal.uoi.13058)
Παρόν άρθρο THIS PAPER olympias.uoi.gr/33223 & [doi:heal.uoi.12978](https://doi.org/10.12978/heal.uoi.12978). EN Summary follows

Ποια η θέση της ενσυναίσθησης στο τέλος της ζωής;¹

Χρυσανγή-Μαρία Λιάγκου^{a,2}, Βασίλης Κιοσσές^{b,3}

Εργαστήριο Υγιεινής και Επιδημιολογίας, Τμήμα Ιατρικής, Σχολή Επιστημών Υγείας, Πανεπιστήμιο Ιωαννίνων:

^a Μονάδα Ποιότητας Ζωής και Θανάτου, ^b Μονάδα Ιατρικής Εκπαίδευσης.

Περίληψη

Ο ρόλος της ενσυναίσθησης στην κλινική πράξη έχει αρχίσει σχετικά πρόσφατα να αναδεικνύεται, με όλο και περισσότερες μελέτες να τη συσχετίζουν τόσο με καλύτερα θεραπευτικά αποτελέσματα όσο και με ψυχολογικά οφέλη. Ωστόσο, ελάχιστα έχει ερευνηθεί η θέση της στην προσέγγιση του ασθενούς που βρίσκεται στο τέλος της ζωής, τη στιγμή μάλιστα που παραμένει μια αρκετά ασαφής για πολλούς έννοια. Σκοπός μας είναι, αφού ξεκαθαρίσουμε τη σημασία του όρου «ενσυναίσθηση», να τονίσουμε τη σημαντικότητά της ως μέρος της φροντίδας του ασθενούς που φτάνει στο τέλος της ζωής.

Στο κείμενο θέσης μας παρουσιάζονται προσωπικές εμπειρίες από το Πανεπιστημιακό Νοσοκομείο Ιωαννίνων οι οποίες αποτελούν παραδείγματα, είτε αρνητικά είτε θετικά, που θα χρησιμοποιηθούν ως εφαλτήριο για ανάλυση και σύγκριση των ενεργειών ανάμεσα στο πώς έγιναν χωρίς ενσυναίσθηση και στο πώς θα μπορούσε να είχαν γίνει χρησιμοποιώντας την, με βάση την τρέχουσα βιβλιογραφία.

Οι επαγγελματίες υγείας πολλές φορές απέχουμε από το να είμαστε ενσυναίσθητικοί με τον ασθενή τελικού σταδίου, ίσως γιατί δεν έχουμε διδαχτεί τον τρόπο. Κατά συνέπεια, πάσχει και η διαπροσωπική επικοινωνία στο τρίγωνο γιατρού-ασθενής-περίγυρος, με άσχημες επιπτώσεις και για τις τρεις αυτές

¹ 30-4-2017 13:00-14:30 Συνεδρία Κ4 Μην καταισχύνεις το γήρας. Ομιλία 6η: [YouTube=4IMkfdNZiGA](https://www.youtube.com/watch?v=4IMkfdNZiGA) 13:47. Άρθρο: υποβολή 16-1-2017· υποδοχή 4-2-2023· κρίση από ομότεχνο (peer review) όχι. Αν οι σύνδεσμοι στην κορυφή αυτής της σελίδας δεν λειτουργούν: > ΠΡΑΚΤΙΚΑ: σελίδα 21: υποσημείωση 6.

Πώς να αναφέρετε αυτό το άρθρο: Λιάγκου Χ-Μ, Κιοσσές Β. «Ποια η θέση της ενσυναίσθησης στο τέλος της ζωής»; «Πότε Πρέπει να Πεθαίνουμε (ΠΠΠ). Πρακτικά 1ου Διεπιστημονικού Συμποσίου, Πανεπιστήμιο Ιωαννίνων, 28-30 Απριλίου 2017». Εκδόσεις Πανεπιστημίου Ιωαννίνων, αποθετήριο Ολυμπιάς. 7 Απριλίου 2024. Άρθρο Κ46: σς 3. <https://olympias.lib.uoi.gr/jspui/handle/123456789/33223>. <https://dx.doi.org/10.26268/heal.uoi.12978>.

² Απόφοιτη του Τμήματος Ιατρικής, Σχολής Επιστημών Υγείας, του Πανεπιστημίου Ιωαννίνων όπου εισήχθη με υποτροφίες ως πρώτη σε κατάταξη μέσω Πανελληνίων Εξετάσεων το 2009. Εκπαιδύτρια BLS (Basic Life Support) του ERC (European Resuscitation Council) από το 2014 και κάτοχος των διπλωμάτων ALS (Advanced Life Support) (2015) και ATLS (Advanced Trauma Life Support) (2016). Συμμετοχή στο 60ωρο Βιοματικό Σεμινάριο Εκπαίδευσης Φοιτητών Ιατρικής Στην Ενσυναίσθηση «Empathize me, doctor!» (2014). Παρουσιάσεις εργασιών σε 4 πανελλήνια ιατρικά συνέδρια. Επιστημονικά ενδιαφέροντα: Καρδιολογία, Επείγουσα Ιατρική, Ενσυναίσθηση, Ιατρική Ψυχολογία, Ψυχιατρική, Διδασκαλία Ενηλίκων. chmliagou@gmail.com.

³ Είναι ψυχολόγος με μεταπτυχιακές σπουδές στην Προσωποκεντρική Συμβουλευτική. Είναι υποψήφιος Διδάκτωρ Ιατρικής στη Μονάδα Ιατρικής Εκπαίδευσης του Εργαστηρίου Υγιεινής και Επιδημιολογίας στο Πανεπιστήμιο Ιωαννίνων. Έχει σχεδιάσει και υλοποιεί ένα πρόγραμμα εκπαίδευσης φοιτητών ιατρικής στην ενσυναίσθηση, το «Έλα στη θέση μου, Γιατρέ!» («Empathize with me, Doctor!») ενώ είναι διδάσκων του επιλεγόμενου μαθήματος «Η ενσυναίσθηση στη σχέση γιατρού-ασθενή» στο Ιατρικό τμήμα του Πανεπιστημίου Ιωαννίνων. <https://www.empathizedoctor.com/>. vasilis.kiosses@gmail.com.

πλευρές. Η αντιμετώπιση με ενσυναίσθηση οδηγεί σε σημαντική ανακούφιση του ασθενούς και σε μεγαλύτερη ικανοποίηση της οικογένειας λόγω της καλύτερης επικοινωνίας.

Η φροντίδα στο τέλος της ζωής, εκεί όπου η "κλασική ιατρική" αδυνατεί πλέον να βοηθήσει, περιλαμβάνει την ενσυναίσθηση ως μέσο επίτευξης του στόχου μιας πιο ποιοτικής ζωής καθώς η ελπίδα που απομένει σε αυτούς τους ασθενείς είναι εκείνη του αξιοπρεπούς και συμβατού με τα ιδανικά και τις επιθυμίες τους τέλους. Ο γιατρός, από τη θέση στην οποία βρίσκεται, έχει τη δυνατότητα με τις παρεμβάσεις του να μειώσει την θλίψη του ασθενούς και των συγγενών του και να τους βοηθήσει να φτάσουν τον στόχο αυτό. Η ενσυναίσθηση, επομένως, είναι μια από τις βασικότερες δεξιότητες που κάθε επαγγελματίας υγείας οφείλει να καλλιεργήσει.

Λέξεις-κλειδιά: ενσυναίσθηση γιατρού ασθενούς, επικοινωνία γιατρού ασθενούς, τρίγωνο γιατρός-ασθενής-περίγυρος, δεξιότητα επαγγελματία υγείας, παρηγορητική φροντίδα, θάνατος με αξιοπρέπεια, τέλος της ζωής, αξιοπρεπής θάνατος, καλός θάνατος, ευθανασία, δυσθανασία, πότε πρέπει να πεθαίνουμε, ΠΠΠ, πώς πρέπει να πεθαίνουμε, ΠώΠΠ.

What's the place of empathy at the end of life?⁴

Chrysavgi-Maria Liagou^{a 5}, Vassilis Kiosses^{b 6}

Department of Hygiene and Epidemiology, Faculty of Medicine, School of Health Sciences, University of Ioannina, Ioannina, Greece: ^a Quality of Life and Death Unit, ^b Medical Education Unit.

Summary

The role of empathy in clinical practice has relatively recently begun to emerge, with more and more studies associating it with both better therapeutic outcomes and psychological benefits. However, its place in approaching the patient at the end of life has been little researched, even though it remains a rather vague concept for many. Our purpose is, after clarifying the meaning of the term 'empathy', to emphasize its importance as part of end-of-life care.

In this position paper, we present personal experiences from the University Hospital of Ioannina which are examples, either negative or positive, that will be used as a springboard for analysis and comparison of actions between how they were done without empathy and how they could have been done using it, based on current literature.

⁴ 30-4-2017 13:00-14:30 Session K4 *Do not shame my old age*. **Speech** 6: [YouTube=4IMkfdNZiGA](https://www.youtube.com/watch?v=4IMkfdNZiGA) 13:47.

Paper: submitted 16 Jan 2017; accepted 4 Feb 2023; no peer reviewed. If the **links** at the top of the first page do not work: > Top of the 1st page: PROCEEDINGS: page 22; footnote 10.

Cite this article: Liagou X-M, Kiosses V. «What's the place of empathy at the end of life?». In: «*When Should We Die? (WnSWD). Proceedings of the 1st Interdisciplinary Symposium. University of Ioannina, Greece, April 28-30, 2017. ISBN 978-960-233-288-7*». University of Ioannina Publications, Olympias repository. April 7, 2024. Paper K46: ps 3. <https://olympias.lib.uoi.gr/jspui/handle/123456789/33223> & <http://dx.doi.org/10.26268/heal.uoi.12978>.

⁵ Graduate of the Faculty of Medicine, School of Health Sciences, University of Ioannina where she was admitted with scholarships as first in ranking through Panhellenic Examinations in 2009. BLS (Basic Life Support) instructor of the ERC (European Resuscitation Council) since 2014 and holder of the ALS (Advanced Life Support; 2015) and ATLS (Advanced Trauma Life Support; 2016). Participation in the 60-hour Experiential Training Seminar for Medical Students in Empathy "Empathize me, doctor!" (2014). Paper presentations at 4 panhellenic medical conferences. Scientific interests: Cardiology, Emergency Medicine, Empathy, Medical Psychology, Psychiatry, Adult Education. chmliagou@gmail.com.

⁶ He is a psychologist with postgraduate studies in Person-centred Counselling. He is a candidate for Doctor of Medicine at the Medical Education Unit of the Laboratory of Hygiene and Epidemiology at the University of Ioannina. He has designed and implements a medical student empathy training program, "Come in My Place, Doctor!" ("Empathize with me, Doctor!") while he is a teacher of the selected course "Empathy in the doctor-patient relationship" at the Medical School of the University of Ioannina. <https://www.empathizedoctor.com/vasilis.kiosses@gmail.com>.

Health professionals often refrain from being empathetic with the terminally ill patient, perhaps because we have not been taught how. Consequently, the interpersonal communication in the doctor-patient-surrounding triangle also suffers, with bad consequences for all three of these sides. Empathetic treatment leads to significant patient relief and greater family satisfaction due to better communication.

End-of-life care, where "classical medicine" is no longer able to help, includes empathy as a means of achieving the goal of a more quality life as the hope that remains for these patients is that of dignity and compatible with their ideals and their end wishes. The doctor, from its position, has the possibility with his interventions to reduce the sadness of the patient and his relatives and help them to reach this goal. Empathy, therefore, is one of the most basic skills that every healthcare professional must cultivate.

Keywords: *physician-patient empathy, physician-patient communication, doctor-patient-environment triangle, health-professional skill, palliative care, death with dignity, end of life, dignified death, good death, euthanasia, dysthanasia, when should we die, WnSWD, how should we die, HSWD.*